ISSN 2311-259X

https://doi.org/10.28925/2311-259x.2026.3.10
УДК 821.161.2-94:929

Тетяна Вірченко
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
https://orcid.org/0000-0001-7953-2285
t.virchenko@kubg.edu.ua

Валерія Петренко
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
https://orcid.org/0009-0006-4177-5664
vokovbasa.fufkm24m@kubg.edu.ua

Дар'я Яценко
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
https://orcid.org/0009-0008-6638-6336
diyatsenko.fufkm24m@kubg.edu.ua

ЛІТОПИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
РІК 1885
Частина перша

У цій частині хроніки відтворено життя та діяльність Бориса Грінченка за період з січня по липень 1885 року.
Ключові слова: Борис Грінченко, реконструкція життя і творчості, 1885 рік.

СІЧЕНЬ

12 січня Борис Грінченко повідомляє Івана Зозулю про отримання листа й одночасно інформує про фінансові справи.

Окрему увагу приділяє видавничим новинам і цензурним перешкодам: «Журналъ "Югъ" не разрешенъ, 1-й томъ "Нивы" лопнулъ въ одесской цензуре»[1], матеріали якого вже два місяці перебувають у Петербурзі. Через це «на выходъ 2 тома мало надежды». Водночас зазначає альтернативу: «Въ Елизаветграде готовится нечто въ роде христоматіи — туда отослана часть моихъ и Щоголева матеріалов для 2 тома "Нивы"»[2].

У листі також йдеться про загострення особистого конфлікту з попом. Борис Грінченко усвідомлює, що результат справи залежить від начальства; у разі поразки змушений буде залишити місце служби й не впевнений у можливості отримати нове в Харківському навчальному окрузі.

Наприкінці просить у разі поїздки до Харкова звернутися до П. С. щодо можливості посади в статистичному комітеті та умов жалування, а також не надсилати нічого, окрім листів, до подальших вказівок.

27 січня Борис Грінченко реагує на повідомлення Івана Зозулі про затримку друку, зазначаючи, що очікував цього: «Я ожидалъ, что типографія не приготовитъ къ сроку изданія»[30]. Основну увагу зосереджує на якості оформлення видання, зокрема різко критикує самовільне рішення типографії використати невідповідну віньєтку: «какъ на брошуре "про гром" <…> изображена электрическая машина»[4], що, на його думку, є неприйнятним для збірки поезій. Автор наполягає на виправленні: обкладинка має бути змінена, навіть якщо це вимагатиме додаткових витрат (3–5 рублів), підкреслюючи: «но выпускать въ светъ сборникъ стихотвореній съ електрическою машиною на обертке невозможно»[5].

Борис Грінченко пропонує конкретні дії: негайно зв'язатися з типографією письмово або через посередника (О. Ткача), якого слід офіційно уповноважити на переговори, і просить повідомити про результати. Це свідчить про його вимогливість до якості видання та активну участь у видавничому процесі. Далі подає короткі новини: за інформацією М. Комарова, «въ конце етого года бытъ можетъ начнется печатаніе 1-го

[1] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 12.01.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40865. Арк. 1.
[2] Там само.
[3] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 27.01.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 80863. Арк. 1.
[4] Там само.
[5] Там само. Арк. 1 зв.

© Т. Вірченко, В. Петренко, Д. Яценко, 2026

Ліцензовано за CC BY 4.0

ISSN 2311-259X

выпуска р.-у. словаря»[6], що вказує на очікування нового видавничого проєкту.

В окремій частині листа Борис Грінченко регулює питання розподілу примірників: зазначає, що Данило, Настя та інші мають право на безкоштовні екземпляри, які потрібно вислати «на счет изданія»[7]. Він бере організацію пересилання на себе та уточнює кількість примірників, коригуючи попереднє рішення (з 55 до 50). Також детально інструктує щодо передачі книжок через П. С.: частину — професору Дмитру Івановичу Богалію, іншу — Михайлу Федоровичу з подальшою передачею одному з адресатів (“старому Пильчику”[8]).

Лист закінчується уточнювальним запитанням щодо накладу: «Въ скольких екземплярах напечатаны стихотвореніе и сказка?»[9], що демонструє його контроль за видавничими справами.

У січні Борис Грінченко отримує лист від Трохима Зіньківського, датований 16-м числом. Щодо оцінки творів Трохим Зіньківський просить дозволу обмежитися загальною фразою: «Нахожу стихотворенія твои прекрасными, звучными, сильными. Да и все, кто только ознакомился съ 1 томомъ “Рады”, особенно вторымъ, отмѣчают твои стихотворенія»[10].

Вірогідно, наприкінці січня Борис отримує лист від Анастасії Віцман, написаний 23 січня. Анастасія Віцман у листі до Бориса Грінченка акцентує на послабленні їхнього листування, емоційно реагуючи на його тривалу відсутність: «Ждала, ждала от вас мои дорогие весточки»[11], підкреслюючи зміну порівняно з попереднім періодом інтенсивного спілкування.

У листі Віцман ділиться низкою проблем, що окреслюють соціально-побутовий контекст, у якому перебуває жінка: складні умови вчителювання, низький рівень дисципліни учнів («являются в школу пьяными»[12]), а також загальний моральний занепад шкільного середовища. Ці зауваги корелюють із ширшим колом труднощів, з якими стикався й сам Грінченко як педагог.

Окремо вона повідомляє про стан здоров’я («проклятая лихорадка ко мне привязалась»[13]), що унеможливило її намір відвідати родину друзів, та згадує про отримання періодичних видань («№ № “Зари” получила»[14]), вказуючи на неповноту комплекту. Водночас порушує практичні питання, зокрема просить надіслати другу частину видання «Рады»[15], що свідчить про її залученість до літературного процесу, важливого і для самого Грінченка.

Наприкінці листа Віцман передає новини з оточення, згадує про фінансові справи, звертається з проханням підтримувати регулярне листування та питає друзів про доньку: «Чи вже пидстрибуе Настуня?»[16]

ЛЮТИЙ

На початку лютого Борис Грінченко отримує лист від Анастасії Віцман від 27–28 січня, у якому Анастасія підкреслює значення їхнього епістолярного зв’язку як джерела емоційної підтримки: «Получивъ его я совсемъ одурѣла отъ радости»[17], водночас пояснюючи перерву в листуванні небажанням тримати негативний тон спілкування.

У листі Віцман окреслює коло проблем, що формують той соціально-педагогічний контекст, у якому працював і сам Грінченко: низький рівень навчання та моральний занепад учнів («воровство, сплетни, пьянство»[18]), безрезультатність виховного впливу.

Поряд із цим подає характеристику умов життя, що підсилює уявлення про повсякденні труднощі вчителя: вимушена ізоляція («одинъ-одинешенекъ въ четырехъ стѣнахъ своей тюрмы»[19]), залежність від сторонніх осіб і загальна невлаштованість побуту. Віцман також наголошує на фізичному та психологічному виснаженні, що приводить її до думки про необхідність змін: «бѣжать надо и мнѣ и бѣжать скорѣй»[20].

У другій частині листа повідомляє про втрату матеріалів: «Этнографическихъ мат[ериалов] у меня никакихъ не имѣется — улетѣли всѣ вмѣсте съ другими замѣтками и переводами въ огонь»[21], однак зберігає намір долучитися, надіславши записане невеличке оповідання зі слів однієї жінки. Окремо акцентує на очікуванні Борисового збірника.

Наприкінці листа Віцман підкреслює потребу в зустрічі і щирому спілкуванні.

Початок лютого приніс Борисові Грінченкові ще дружні листи. Так, 9 лютого із села Пристайлове Анастасія Віцман написала листа Борисові Грінченкові. Анастасія спонукає Бориса згадати ті часи, коли вони були дітьми, адже тоді

[6] Там само.
[7] Там само. Арк. 2.
[8] Там само.
[9] Там само.
[10] Зіньківський Т. Лист до Б. Грінченка. 16.01.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38234. Арк. 1 зв.
[11] Віцман А. Лист до Б. Грінченка. 23.01.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 35929. Арк. 1.
[12] Там само. Арк. 2.
[13] Там само. Арк. 1 зв.
[14] Там само.
[15] Там само.
[16] Там само. Арк. 2.
[17] Віцман А. Лист до Б. Грінченка. 27–28.01.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 35930. Арк. 1.
[18] Там само. Арк. 1 зв.
[19] Там само.
[20] Там само. Арк. 2зв.
[21] Там само.

ISSN 2311-259X

їхнє життя було сповнене віри й надії. Анастасія протиставляє час дитинства реальності, у якій єдиною втіхою і підтримкою є дружба. Скаржиться Анастасія, що їй допікають люди, які не вірять у дружбу на відстані та радіють, що вона нечасто отримає листи від Бориса й Марії. Згадує Анастасія спільні миті: сміх, малювання карикатур. Завершується лист побажанням щастя й розповіддю про сон, у якому «вы, вы, мои дорогие, золотые голубчики приснились»[22].

10 лютого зі Шполи (у другій половині XIX століття Шпола — центр Звенигородського повіту, а сьогодні — місто в Черкаській області) Трохим Зіньківський пише листа Борисові Грінченкові. Лист містить приємну новину, адже Маріїн переклад оповідання Толстого «Чем люди живы?» опублікований «обществом “Просвіта” как последняя книжка общества за минувший год»[23]. Також Трохим Зіньківський повідомляє, що «Зоря» ще не опублікувала Борисові твори. На прохання Грінченка Т. Зіньківський висловлює власне бачення щодо Борисових віршів: «Я думаю, или надеюсь, что это первые опыты и ты на нихъ не остановишься, и если разовьется у тебя творческая сила, ты долженъ, как-то говорят, проложить новые пути въ литературѣ, т.е. создать вещи оригинальные, капитальные. Дай только, Боже, чтобы это было так и ты не былъ сломленъ прежде времени непосильной борьбой съ окружающими “злиднями”»[24].

12 лютого Борис Грінченко пише листа Івану Зозулі, у якому висловлює прикрість, що друг здав книжку г. Хавкіну по 15 к., адже той, вірогідно, продаватиме її по 25 к. Унаслідок, друзі втрачають і прибуток, і можливість зробити книжку дешевшою. Йдеться про видання казки «Бідний вовк». Борис Грінченко просить друга попіклуватися про розподіл накладу: «Постарайся, если будетъ возможно сдѣлать такъ, чтобы “Бѣдного волка” получили ты, Люба, Настя — minimum по 25 экз. (для учениковъ), а мнѣ пришли хоть экз. съ 50–70, потому что я думаю не ограничиться одною своею школою»[25]. Борис висловлює намір влітку поїхати додому на хутір. У перспективі — частіше бачитися з другом. Просить Грінченко разом із «Бідним вовком» вислати і книжку Маркевича, адже одному майбутньому вчителю дуже важливо її прочитати.

24 лютого з Пристайлового Анастасія Віцман пише листа Борисові, у якому пропонує втілити давно замислений вступ «въ нотаріусы»: «лѣтом пріѣзжайте ко мнѣ и Любѣ <…> ты Борис будешь заниматься въ конторѣ дядька, а Марусю и Настуню мы съ Любой будемъ беречь и холить яко возможно, на счетъ грошей (необходимыхъ при поступленіи) не беспокойся — уже какъ нибудь общими силами добудем, клянусь въ томъ. Для неприхотливого учительства Любина школа будетъ восхитительнымъ убежищем и заживемъ мы въ немъ на славу»[26]. Скаржиться Анастасія на самотність і відсутність книжок для читання.

БЕРЕЗЕНЬ

1 березня Борис Грінченко повідомляє Івану Зозулі про отримання очікуваної посилки з книжками, що викликало радість, однак вона була зіпсована якістю видання: «Изданіе вышло съ массою опечатокъ, грубо портящихъ стихотворенія, а въ одномъ изъ нихъ “Смутны картины” (стр.) даже пропущена целая последняя строчка»[27]. Така кількість помилок, з огляду на чутливість автора до ритму, суттєво псує сприйняття текстів. Водночас позитивно відзначає окреме видання: «“Бедний волкъ” отлично», дякуючи адресатові за роботу.

Далі порушує питання доцільності друку «азбуки», на яку вже отримано цензурний дозвіл. Грінченко вважає, що за наявності коштів (зокрема очікуваних 70 рублів) її варто видати, оскільки, «судя по легкости пропуска цензурою»[28], книжка, ймовірно, буде допущена до використання в школах. У цьому ж контексті планує подальшу видавничу діяльність, зважаючи на наявні й очікувані фінанси.

Окремо повідомляє про надсилання до цензури перекладу дитячого твору: «Посылаю въ цензуру переводъ сказки “Два мороза”», а також інформує про підготовку власного збірника: «сборник изъ 17 стихотвореній и четырехъ прозаическихъ очерковъ подъ общимъ заглавіемъ: “Подъ сельскою стрихою”»[29], зазначаючи намір знайти видавця в особі М. Комарова.

У листі відчутна потреба в комунікації: автор дорікає адресатові за брак інформації про його життя та просить докладнішого листа. Водночас ділиться власною ситуацією: майже певен, що змушений буде залишити місце служби, розглядаючи можливість переходу до Харкова. Окремо підкреслює бажання особистої зустрічі з друзями (Настею, Данилом, Любою), мотивуючи це емоційною потребою: «во первыхъ потому, что

[22] Віцман А. Лист до Б. Грінченка. 09.02.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 35931. Арк. 3 зв.
[23] Зіньківський Т. Лист до Б. Грінченка. 10.20.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38233. Арк. 1.
[24] Там само. Арк. 2.
[25] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 12.02.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40862. Арк. 1.
[26] Віцман А. Лист до Б. Грінченка. 24.02.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 35932. Арк. 1–1 зв.
[27] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 01.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40861. Арк. 1.
[28] Там само.
[29] Там само. Арк. 1 зв.

ISSN 2311-259X

поговорить по душе нужно; во вторыхъ потому, що я соскучился безъ всехъ васъ»[30].

Б. Грінченко також передає чутки про стан театральної трупи: «Труппа С. разстроилась: онъ сам за что-то арестован (!), а Кр. будто-бы удралъ»[31], застерігаючи щодо їхньої недостовірності[32].

Далі формулює конкретні доручення: «а) добудь программы экзаменовъ на званіе начального народного и приходского учителя (<…>); б) узнай (можно у Жданова) куда отсылать книги <…> и порядокъ представленія»[33], що пов'язані з професійною діяльністю.

Наприкінці листа порушує фінансові питання, пропонуючи спосіб покриття боргу в 34 рублі через зарахування частини прибутку від видання, а також радить домовитися про продаж накладу за 150–140 рублів. Висловлює невдоволення роботою друкарні, підкреслюючи невідповідність вартості якості видання. Лист завершується практичними проханнями: придбати видання творів Кольцова з біографією, пояснюючи це наміром зайнятися перекладом його поезії.

У цей же день Борис Грінченко пише листа Данилові Ткаченку і Наталі. Борисові прикро, адже від друзів немає новин. До того ж немає певності, чи вони перебувають ще в Старому Осколі, місті, що входило до Курської губернії. Тому висловлювання товариша дещо категоричні: «И такъ, вотъ что: немедленно по получении этого письма напишите мнѣ, гдѣ вы пребываете и я вамъ тогда вышлю вновь вышедшія двѣ книжки: мои "Пѣсни" и "Бѣдный волкъ", сказка для дѣтей и напишу кое о чемъ»[34].

2 березня Борис Грінченко пише листа Трохиму Зіньківському, у якому коментує надіслані книжки, розповідає про видавничі потреби. Так, «Писни Васыля Чайченка» приносять мало радості, адже «трѣчи воны булы въ цензури[35] и пообщипувани безъ краю — аж самому сором»[36]. Прикрості також додають допущені друкарські помилки. Інформує Грінченко про видання казки «Бідний вовк», примірники якої ще не одібрав. Також серед надісланого — стаття М. Драгоманова «Русские в Галиции», яку, на думку Бориса, слід прочитати «не без корыстѣ»; працяя Олександри Єфименко «Исследования народной жизни», яку на момент написання листа прочитала і дуже хвалила Марія; «"Дило" и "Антигону" посѣлаю. У себе зъ "Дила" зоставляю тильки ти №№, де есть розбор книжки Петрова — мини их поки що треба»[37]. Йдеться про числа 43–46, у яких вміщено критичний огляд Костя Одовця праці Миколи Петрова Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», виданої в Києві в 1884 році.

У березні отримав Борис Грінченко лист від Антона Матвієва, написаний 11 числа, у якому товариш схвально відгукується про твори Бориса Грінченка. Вірогідно, йдеться про збірку «Писни Васыля Чайченка»: «Получилъ твори Ваши и сердешне спасибы засилаю. Хороше, й поки глаголю хороше! Дай Боже більше й ширше!!»[38] Окрім того, повідомляє, що отримав дозвіл на друк «Ныбы», хоч «урізала намъ цензура три чуть не лучшихъ десятины»[39]. Цензура дозволила вихід збірника 9 лютого 1885 року. Видання вміщувало 23 твори, серед яких під номером 17 поезія В. Чайченка «Хыжо буйный витеръ віе». Оскільки вже «открыли портфель <…> на второй томъ»[40], А. Матвєєв просить Бориса Грінченка надати віршів, жанрову народну повість, «театральную вещицу». У примітці А. Матвєєв повторює своє прохання: «Пожалуста молю Васъ — праздничками — садитесь да набрасайте

[30] Там само.

[31] Там само. Арк. 2.

[32] Театрознавець А. Лягущенко реконструював конфлікт між Михайлом Старицьким і Марком Кропивницьким, кульмінація якого відбулася наприкінці сезону 1884–1885: «Старицький після довгої облоги згодився дати надбавку Кропивницькому і у відповідь на це збільшення платні зажадали й інші зірки трупи — Садовський та Заньковецька. Марко Кропивницький миттєвого поставив хазяїну ультиматум: якщо таке відбудеться — ноги його більше не буде в трупі. На прохання Старицького владнати конфлікт, адже це були учні саме Кропивницького, останній пішов іншим шляхом — запевнивши продюсера у власній лояльності, розпочав сепаратні перемовини з Садовським і Заньковецькою. <…> У підсумку влітку 1885 р. продюсер Старицький мав укладені контракти з антрепренерами та власниками театрів на роботу його трупи до кінця майбутнього сезону, але не мав угод на ці виступи з провідними акторами своєї трупи. Далі все відбулося блискавично: незадовго до збору колективу він дізнався, що трупи в нього власне вже немає, оскільки таємно була заснована Друга трупа Марка Кропивницького, куди перейшли кращі актори» (Лягущенко А. Український театр. Видатні діячі та менеджмент. Київ : Мистецтво, 2021. С. 164).

[33] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 01.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40861. Арк. 2.

[34] Грінченко Б. Лист до Д. Ткаченка. 01.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф.ІІІ. Од. зб. 41133. Арк. 1.

[35] Професор С. Кіраль у примітках до листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком реконструює цензурну історію: «Перший раз рукопис подано до цензури в 1882 р. Заборонивши деякі твори, цензура дала дозвіл на друк. Б. Грінченко надіслав збірку М. Старицькому. Той не зміг видати твори окремою книжкою… У 1883 році Грінченко подав до цензури рукопис удруге під назвою "Пісні з життя Василя Чайченка", який був також заборонений. У 1884 році під назвою "Пісні Василя Чайченка" він надіслав рукопис утретє, і 18 листопада 1884 р. цензура дозволила його до друку» («… Віддати зумієм себе Україні»: листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / Вступ. ст., археограф., передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюст. матеріалу С. Кіраль. Київ, Нью-Йорк, 2004. С. 216)

[36] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 02.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40883. Арк. 1.

[37] Там само. Арк. 1 зв.

[38] Матвієв А. Лист до Б. Грінченка. 11.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38686. Арк. 1.

[39] Там само.

[40] Там само. Арк. 1 зв.

ISSN 2311-259X

канву одной или двухъ повѣстей, да одной еще вдобавокъ кумедійной штучки (сценичный жарт), чтобы каникулами ихъ обработать, а къ августу къ намъ прислать — а покі що — фабрикуйте сейчасї гимнї св. Кириллу и Меѳодію!!!»[41]

Вочевидь Б. Грінченко відповів на цей лист, адже 27 березня А. Матвієв пише ще одного листа, у якому дякує за ідею перевидання творів «рѣдкихъ уже прежних писателей»[42] Обіцяє Антон Олександрович передати М. Старицькому отримані твори; повідомляє, що «два житія Кир. и Меѳодія на нашій мові цензура не розрѣшила»[43]; уточнює строки подання творів до «Нывы»; висловлює готовність додати до портфеля тому другого отриманий вірш «Довго громы гуркотыли», запитує: «Як их озаголовиты».

28 березня в № 68 газети «Заря» під крептонімом Ч-й опубліковано рецензію на «Писни Василя Чайченка»[44]. Наводимо її текст.

«Писни» Васыля Чайченка. Харьковъ. 1885. 34 стор. 15 коп.

«Вышедшая на дняхъ въ Харьковѣ маленькая книжечка г. Чайченка должна обратить на себя вниманіе лицъ, интересующихся украинской словесностью. Г. Чайченко — поэтъ начинающій, но съ несомнѣнными задатками поэтическаго дорованія. Онъ уже не первый разъ выступаетъ въ печати: нѣкоторыя изъ его стихотвореній были напечатаны въ 1-мъ и во 2-мъ выпускахъ “Рады” и тогда уже обратили на себя вниманіе. Нінѣшній сборникъ стихотвореній составляетъ, по словамъ автора, незначительную часть того, что у него имѣется; помѣщено 32 стихотворенія. Всѣ эти стихотворенія относятся къ быту деревни и деревенскаго люда; большинство представляетъ намъ горести и радости этого люда; нѣкоторыя воспроизводятъ картины украинской природы. И тѣ, и другія проникнуты мыслью и чувствомъ; можно согласиться съ авторомъ, что его пѣсни идутъ “одъ щырого серця”. Стихъ г. Чайченка звученъ, плавенъ и подачасъ напоминаетъ народную пѣсню (напримѣръ, въ стихотвореніи “Зрада”); “кованыхъ” словъ почти нѣтъ; размѣръ стиховъ разнообразный. Нельзя, впрочемъ, не отмѣтить подражательнаго характера нѣкоторыхъ стихотвореній: авторъ подражаетъ Т. Шевченку, но при этомъ нарисованная имъ картина носитъ все-таки печать его индивидуальности. Такъ, напримѣръ, въ стиховтвореніи “Ничъ на озери” онъ беретъ сюжетъ у Шевченка (о русалкахъ), на разрабатываетъ детали оригинально; больше подражательности можно замѣтить въ стихотвореніи “Мынуле”. лучшими изъ всѣхъ стихотвореній нужно признать слѣдущія: “На чужыни”, “Докы”, “Бувае”, “Неначе”, “Бурлака”, “На поли”, “Ничъ на озери”, “Шматокъ хлиба”, “Вечеръ”»[45].

28 березня Анастасія Віцман пише листа дорогим друзям, з якого дізнаємось, що Борис і Марія не приїдуть влітку в гості до подруги. У березні Борис Грінченко відправив Анастасії номери «Зори», про отримання яких вона повідомляє. Також дякує за «Пѣсни» та «Раду». Небайдуже Борис ставиться до оповідання Анастасії «Мальчикъ въ неволѣ», але повертатися до нього авторка не думає, оскільки не вірить у можливість видання.

Вірогідно в березні Борис Грінченко отримує листа від М. Комарова, у якому Михайло Федорович просить надіслати рукопис збірки, адже має намір видати її в Києві, якщо не буде кому видати. Також М. Комаров пропонує допомогу з працевлаштуванням, якщо Борисові Грінченкові не вдасться знайти місце роботи.

КВІТЕНЬ

У числі 36 газети «Діло» від **2/14 квітня** в рубриці «Наука, штука і література» подано таку анотацію:

«Пѣснѣ Василя Чайченка». Харкив. — 1885. 34 сторони, цѣна 15 копеек.

Под повисшим заголовком появилась недавно невеличка книжечка, що містить в собі твори молодого писателя украинського Василя Чайченка, котрого деякі поезійки були вже печатані в альманаху «Рада». Твори Чайченка относятся до сильського побиту і малюють вірно з поетичним теплом горе і радість сельсько-украинського люду. Стих Чайченка легкій і звучний і пригадує собою украинську народну пісню[46].

На початку квітня Борис Грінченко отримує листа від Анастасія Віцман, написаного 9-го числа. У листі Анастасія традиційно ділиться самопочуттям, деталями побуту, ставленням до навчання Люби на фельдшера, розповідає про зацікавлене читання оповідання Данила Мордовця та намір переїхати на все літо до Люби. Традиційно лист завершується теплими словами

[41] Там само. Арк. 2–2 зв.

[42] Матвієв А. Лист до Б. Грінченка. 27.03.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38685. Арк. 1.

[43] Там само.

[44] Автор рецензії Є. І. Борисов.

[45] Ч-й. «Писни» Васыля Чайченка. Харьковъ. 1885. 34 стор. 15 коп. *Заря.* 1885. № 68. С. 3.

[46] Текст анотації наведено за виданням: «… Віддати зумієм себе Україні»: листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / Вступ. ст., археограф., передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюст. матеріалу С. Кіраль. Київ, Нью-Йорк, 2004. С. 219.

ISSN 2311-259X

на адресу Бориса й Марії та цілунками маленької Настусі.

10 квітня Борис Грінченко пише листа Іванові Зозулі. Борис Дмитрович стурбований мовчанням друга, занепокоєний відсутністю відповіді на питання щодо повернення Борисом боргу в 34 р. Загалом початок листа сповнений питань: «Былъ ли ты въ Х. и заходилъ-ли къ Хавкину? Какъ идетъ “Волкъ” и “Пѣсни”?»[47] Низка питань є й в самому листі: «Нѣтъ-ли чего нового въ “Зарѣ”?», «Ты ничего не посылалъ въ цензуру?»[48] Переказує Борис новини, які отримав листовно від А. Матвієва. Повідомляє про смерть Миколи Костомарова, який відійшов у засвіти 7 квітня. Розповідає, що надіслав переказ казки «Два мороза» в цензуру; читає оповідання Д. Мордовця; відправив переказ Сагайдачного в часопис «Діло» (йдеться про переклад Борисом і Марією Грінченками українською мовою історичного роману Д. Мордовця “Сагайданий”). Борис Грінченко схвально оцінює друк М. Комаровим «Очерків цензурных отоношеній къ укр. лит. въ Россіи». Борис Дмитрович вважає, що подібні книжки белетристичного змісту варто публікувати для народу.

У цей день Борис Грінченко написав ще одного листа — Данилові Ткаченкові, адже листування з друзями було способом відпочинку: «Посреди дрязгъ и гадостей жизни я отдыхаю на письмахъ друзей»[49]. На початку листа Борис терпляче пояснював Данилові, що попередній лист не був сповнений нотацій, адже залишає за собою право щиро висловлювати своє ставлення до дій друга, а також висловлює готовність вислуховувати подібні судження. Грінченко визнає, що зовні його дії можуть бути схожими на «наставленія и приказанія», але це лише зовнішня форма, яка не має відповідного внутрішнього наміру й сенсу. Значна змістова частина листа — фінансові підрахунки, які стосуються списання боргу, прибутку за продані книжки. Борис висловлює пораду Данилові щодо розміщення імені на титулі книжки з перекладом: «Я совѣтывалъ тебѣ не проставлять своего имени, ибо, какї авторї оригинала, Е — ва имѣетъ болѣе права на этотъ разсказъ, чѣмъ ты, какъ аторвъ перевода»[50]. Водночас Борис Грінченко зауважує, що при друці, можливо можна буде вказати, що це переклад. Розповідає товариш, що вийшло друге число «Ради». Наводить зміст номера, але наголошує, що весь номер тримається на двох творах Панаса Мирного — «Повія» та «Какъ ведется, такъ и живется». Письменник відзначає художнє зростання Панаса Мирного і висловлює міркування, що, за умови й подальшого зросту, митець посяде почесне місце серед європейських письменників. Також у листі перераховані й інші літературні новини — видання творів П. Куліша, Д. Мордовця, М. Кропивницького, Г. Квітки, О. Конiського. Розлого висловлюється Борис Грінченко щодо книги М. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия»: «Составлена она профессоромъ духовной кіевской семинаріи (или академіи) въ кацапофильскомъ духѣ. Затѣмъ, по настоянію издателя, до нѣкоторой степени исправлена М. Ф. Комаровымъ. Книга представляетъ изъ себя компиляцію газетныхъ рецензій, приправленную извѣстными утвержденіями, что у. литература подражательная, что на не имеетъ подъ собою почвы, что всѣ ея писатели или бездарности ли посредственности; а для доказательства послѣднего писатели симпатичные и съ дарованіемъ или вовсе пропущены (Чубинскій, Конисскій <…>) или о нихъ говорится очень мало, поверхностно и даже съ извращеніемъ фактовъ (Напр. о Гребинке, Глѣбовѣ, Руданскомъ), а писатели дѣйствительно бездарные выставляются впередъ и о нихъ трактуется очень подробно и сообщается, что ихъ бумагомаранія имѣютъ большое значеніе. <…> Вообще книжка дрянная (Галицкіе газеты ее разругали) не только по тенденціи, но и по содержанію: авторъ не обладаетъ совсѣмъ ни знаніемъ того предмета, о которомъ пишетъ, ни общимъ широкимъ развитіемъ а къ тому-же еще и езуитничаетъ на каждомъ шагу»[51]. Розповідає також Борис Грінченко про почуття радості з приводу схвальних відгуків щодо «Пѣсень», адже це додавало віри в доцільності справи.

14 квітня Борис Грінченко пише стислого листа Т. Зіньківському. Причина — невпевненість, чи знайде лист Трохима Зіньківського в Шполі. У листі Борис повідомляє про намір провести літо на батьківському хуторі і запрошує друга приїхати до них на гостини, щоб поговорити «о том, что больше всего любим»[52]. Коротко Борис Грінченко повідомляє літературні новини: «получил от Мордовцева его “Рассказы”»; «В Харькове продается “Байда” Кулиша»[53]. Має місце інформація й про власну діяльність «“Сагайдачного” послал в “Діло”[54].

ТРАВЕНЬ

У **травні** Борис Грінченко отримує листа від Данила Мордовця, написаний 1 травня із Санкт-

[47] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 10.04.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40857. Арк. 1.
[48] Там само. Арк. 1 зв.
[49] Грінченко Б. Лист до Д. Ткаченка. 10.04.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 41132. Арк. 3.
[50] Там само. Арк. 1 зв.
[51] Там само. Арк 2–2 зв.
[52] Грінченко Б. Лист до Т. Зіньківського. 14.04.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40832. Арк. 2 зв.
[53] Там само.
[54] Там само.

ISSN 2311-259X

Петербурга. Перепрошує Данило Лукич за відсутність листів тривалий час, адже хворів, та «старого батька України доглядали, якъ вінъ тяжко помирав, а потім — ховали его та плакали надъ ёго труною»[55]. Ідеться про Миколу Костомарова, який помер 7 квітня.

Схвально висловлюється Данило Мордовець про «пісні»: окрім щирості, помічає й те, що «голова не мало передумала надъ кожною піснею. “И мысль есть, и поэзія”, какъ сказалъ бы москаль»[56]. Пропонує подарувати книжку Олександру Пипіну з надією отримати відгук.

Також у травні Борис Грінченко отримує доволі сумбурного листа від Анастасії Віцман, написаного 12 числа[57]. Скаржиться Анастасія на втрату сподівання отримати листа від друзів, сум. До того ж, раніше 24 травня не зможе приїхати до родини Грінченків. Розповідає про поточні вчительські справи, втому і сподівання, що зустріч із найдорожчими подарує нові сили.

Ще один лист був від Трохима Зіньківського, датований 26 травня. У ньому друг перепрошує, що не може зробити «потрібного вичислення “подражательности”», але зауважує, що далеко не всі «пісні» «слідкують Тарасову музу; здебільша ж частина, як замітило і “Діло”, віють духом і складом народної пісні, що, розуміється, не в мінус має стати, але противно»[58]. Згадує Трохим Зіньківський і рецензію в «Заре», «де теж виставляється на заміт “подраж [ательность]”». Окремо дякує Трохим Зіньківський за «Бідного вовка», адже текст дозволив згадати світ дитинства.

ЧЕРВЕНЬ

15 червня в листі Трохиму Зіньківському Борис Грінченко висловлює сподівання отримати номери «Діла», де вміщено рецензію на його «Пісні». Також друг просить «здобути <…> рецензію і въ “ЗарЪ”»[59].

Повідомляє Борис Грінченко приємну для нього звістку («Колы не выйшло ніякои помылкы у звистци до мене, то другый мій збирнык писень и оповидань, пидъ заголовком “Пидъ сильською стрихою” цензура пропустила[60]. Колы справди такъ, то одишлю ёго для видання Мыхайлови Хведоровичу»[61]) (йдеться про Михайла Комарова), а також ділиться творчими планами: «Незабаромъ посылаю у цензуру две исторични думы зъ збирныка Драгоманова и Антоновъча»: “Плачъ невольнъковъ у турецькій каторзи” и “Самійло Кишка”. Мета ихъ выдання — така жъ сама, що й “Бидного вовка”». Першу згадану думу Б. Грінченко взяв із першого тому збірника «Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (Київ, 1874). Із текстом думи «Про Самійла Кішку», вірогідно, Борис Грінченко познайомився у виданні «Про Українських козаків, татар та турків. Зложив М. Драгоманов», оскільки в першому і другому томах збірника «Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» згадана дума відсутня[62].

Зафіксував Борис Грінченко й родинні миті в момент написання листа: «Мала Настя, котру ты рекомендуешъ у кожному своему листи цилуваты, у цю хвылыну спива свою писеньку одъ котрои в ухахъ лящыть, а я слухаю и пышу пидъ музыку. Тилькы жалко, що вона такъ крычыть (крык-бо напав), що выганяе зъ головы усяки думкы и доводытця кынуты лыста»[63].

Чекає Борис Грінченко на номери «Діла», результати виборів у Галичині на літературні новини.

У цьому ж місяці Борис Грінченко отримав відповідь від Трохима Зінківського. Окрім того, що друг надіслав частину номерів «Діла», окрім № 43 і тих, що полишив у Шполі, він також переписав весь текст рецензії на «Писни Василя Чайченка», опублікований у № 68 «Зарі».

ЛИПЕНЬ

3 липня Борис Грінченко отримав листа від М. Комарова, про що дізнаємося з листа Бориса Грінченка від 20 липня. У листі прочитав враження від рукопису збірки «Під сільською стріхою»: «Збірник Ваш я залюбки прочитав і дуже бажав би, щоб він побачив світ Божий. З великою охотою видав би на свій кошт, та ба! Кошту немає. <…> Тим часом хотілось би видати якомога швидче, і я ось надумався так, щоб видати тут, в Умані, на товариський кошт. Спасибі товариству — одгукнулися на це діло з великою

[55] Мордовець Д. Лист до Б. Грінченка. 01.05.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38787. Арк. 1.

[56] Там само.

[57] Віцман А. Лист до Б. Грінченка. 12.05.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 35935.

[58] Зіньківський Т. Лист до Б. Грінченка. 26.05.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38232. Арк. 1.

[59] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 15.06.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 411831. Арк. 1.

[60] Офіційний дозвіл надано 6 липня 1885 року.

[61] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 15.06.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 411831. Арк. 1.

[62] Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Т. 1. https://archive.org/details/dragomanov/dragomanov/page/n3/mode/2up

Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Т. 2. https://archive.org/details/dragomanov2/dragomanov2/page/n9/mode/2up

[63] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 15.06.1885. Ф. ІІІ. Од. зб. 411831. Арк. 1 зв.–2.

ISSN 2311-259X

щиростю і згодились на те, щоб зробити складку і видати Ваш збірник»[64]. Замість гонорару грішми м. Комаров пропонував Б. Грінченку третю частину примірників.

У цей же день Борис Грінченко написав відповідь і відправив рекомендованим листом, адже поспішав дати відповідь на питання щодо видання збірника Бориса Грінченка на умовах Михайла Комарова. Відповідь була позитивна.

6 липня київська цензура дозволила до друку збірку «Пидъ сильскою стрихою. Збирникъ писень и оповидань Васыля Чайченка. Выпуск перший», вилучивши оповідання «Чудова дівчина». Збірка вміщувала такі поетичні твори («Ранок», «Тільки не журися», «Де воно?», «Хлібороб», «Удова», «Вітер пісню повну смутку», «Хлопцеві», «У лісі», «Наша доля», «Рибалка», «Весна», «Вночі», «Марусі Г.», «Коханій Маруси Г.», «У темряві») та оповідання («Сестриця Галя», «Без хліба», «Екзамен»)

12 липня Борис Грінченко разом із Іваном Зозулею пишуть листа Дмитру Ткаченкові. Лист написаний різними почерками. Під фрагментом, написаним Іваном, є відповідний підпис. У цей фрагмент інкрустований абзац, написаний Борисом Грінченком. Він впізнаваний не лише завдяки почерку, а й фразі: «Борисъ глаголетъ».

У листі є місце фінансовим розрахункам, пов'язаними з виходом «Пісень Василя Чайченка» та «Бідного вовка». Борис Грінченко розповідає про своє вчителювання, яке завершиться або переводом, або звільненням. Педагог відзначає, що рік у Сироватці був найгіршим із усіх, адже проти нього велась щоденна брудна боротьба. Разом із тим, Борис Грінченко не дозволяє собі понурих настроїв. Обрана ним позиція виглядає так: «Мы — люди инерціи, застоя. Необходимо разшевеливать насъ, а то загніемся, какъ вода въ болотѣ. Вотъ это и будетъ для меня "разшевеленіемъ"»[65]. Почуває радість Борис Грінченко за продуктивність упродовж пів року.

20 липня в листі Трохиму Зіньківському Борис Грінченко повідомляє, що у вересні має вийти його збірник, але «цензура выкинула «Чудную дѣвушку» и искалѣчила въ немъ стихотворенія»[66]. Борис Грінченко припустився огріха в назві оповідання. Вочевидь, йдеться про «Чудову дівчину», написану 1884 року в Олексіївці.

Для другого тому збірника «Нива» Борис Грінченко надіслав баладу, 14 поезій та оповідання. У планах Бориса Грінченка до нового року підготувати другу частину свого збірника, а також працювати над підготовкою для цензури творів для дітей і народного читання.

Радить Борис Грінченко прочитати «Досвѣтки» П. Куліша, адже, на його думку, ця збірка — «прелесть!», а сам П. Куліш «былъ не малымъ поэтомъ и отрекся отъ этого!» [67] Щодо рецензії в «Зарі», то Б. Грінченко вважає, що вона помилилась, «указавъ подражателность въ нѣкоторыхъ изъ моихъ стихотвореній. Эта подражательность есть, да только не тамъ, гдѣ указана»[68]. Застерігає Б. Грінченко від покупки збірки Якова Жарко «Первые лирические сочиненія»та «Летньої краси» Царинного. Його оцінка доволі категорична — «дрянь»[69].

У цей же день пише Борис Грінченко листа Михайлу Комарову. Борис Грінченко уточнює свою позицію щодо видання збірника: «Вы смилыво моглы-бы не ждаты мое одповили, а почынаты дило: я пысав не для грошей и усю справу оддав на Ваши рукы»[70]. Повідомляє Борис Грінченко, що відмовився від ідеї видання «Букваря», адже доводи Михайла Комарова видалися переконливими. Радіє Борис Грінченко, що М. Комаров працює над додатком до «Библіографичний покажчикъ нової української літератури (1798–1883 р.). Мріючи побачити «Покажчик» у другому виданні, Борис Грінченко перераховує низку огріхів, які побачив у першому виданні. Ділиться Борис Грінченко намірами спробувати себе в «драматичній формі». Розповідає, які тексти послані до цензури, у «Діло» та до другого тому «Ниви»: 14 віршів, баладу «Зрадник» та оповідання «До Бозі!».

За тиждень після повернення з гостювання в родині Грінченків Анастасія Віцман пише 23 липня листа. Анастасія почуває вдячність за гарні хвилини, проведені в родині друзів; розповідає про почуття самотності, яке огорнуло; фіксує буденні справи.

Наприкінці липня або на початку серпня Борис Грінченко отримує лист від Данила Мордовця від 26 липня. У ньому адресат радить не чекати полегшення від цензури, але разом із тим має й добрі припущення: «А що вы пытаете про те, що сказало бъ Управ. по дѣл. печ.», коли бъ попрости дозволу выдавати беллетристичный щомісяцёвый журналъ на двохъ мовах, — то мені здается, що це речъ возможна»[71].

[64] Комаров М. Лист до Б. Грінченка. [Січень–лютий] 1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 37524. Арк. 2.

[65] Зозуля І., Грінченко Б. Лист до Д. Ткаченка. 12.07.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 41131. Арк. 3.

[66] Грінченко Б. Лист до Т. Зіньківського. 20.07.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40830. Арк. 1.

[67] Грінченко Б. Лист до І. Зозулі. 20.07.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40830. Арк. 1 зв.

[68] Там само. Арк. 2.

[69] Там само.

[70] Грінченко Б. Лист до М. Комарова. 20.07.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 40928. Арк. 1 зв.

[71] Мордовець Д. Лист до Б. Грінченка. 26.07.1885. *ІР НБУВ.* Ф. ІІІ. Од. зб. 38786. Арк. 1.

ISSN 2311-259X

Tetiana Virchenko
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Valeriia Petrenko
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Daria Yatsenko
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

CHRONICLE OF BORYS GRINCHENKO'S LIFE AND WORK. 1885

This part of the chronicle reconstructs the life and activities of Borys Grinchenko from January through July 1885.
Keywords: Borys Grinchenko; chronicle of life and work; 1885.

Літопис надійшов до редколегії 16.07. 2026
Прийнято до публікації 21.09. 2026
Опубліковано 30.10.2026